

Flyktningedebatten i satirens estetikk

Erlend Loes Kurt koker hodet (2003)

Ann Sylvi Larsen

Dosent, Institutt for lærerutdanning, Norges teknisk-naturvitenskaplige universitet NTNU, Trondheim, Norge

ann.s.larsen@ntnu.no

Sammendrag

Hvordan brukes nonsens og satire i en utforsking av ulike stereotypiske oppfatninger om både flyktninger og nordmenn i barneboka *Kurt koker hodet* (2003)? I artikkelen analyseres ei barnebok som tematiserer flyktningekrisen og debatten om denne. Artikkelen utforsker hvordan boka kan forstås som oppdragende ved at den gjør leseren bevisst på egne fordommer i møte med *de andre*. Et mangfold av barnebøker har tatt opp flyktningetemaet de siste årene, men Loes barnebok skiller seg fra det typiske ved at det er en satirisk bok i nonsenstradisjonen. Dermed inviterer den også i mindre grad til medfølelse og identifikasjon med flyktningen enn det som er vanlig i denne typen barnelitteratur.

Barnelitteratur blir gjerne beskrevet som enklere enn litteratur for voksne. Satiren er imidlertid kompleks i uttrykket, hvor humor, ironi og sarkasme inviterer til samfunnskritikk. Hvordan brukes nonsens og satire i barneboka? Hvem rammes av ironi og latterliggjøring? Bakhtins teorier om karnevalisme, latterens makt og det flerstemmige i litteraturen danner det teoretiske bakteppet for artikkelen, samt ulike teorier om barnelitteraturens egenart.

Nøkkelord

satire; nonsens; didaktisk barnelitteratur; flyktningekrise, stereotyper; karnevalisme

Abstract

The paper will explore how a children's novel in the tradition of nonsense, by the Norwegian author Erlend Loe, discuss the migration crisis in a satiric form, and how the book is didactic by making the reader aware of their own prejudices when they meet people from other cultures (*the other*). Children's literature usually is characterized as less advanced than adult literature. The satire genre is ironic and sarcastic, with a humorous and critical tendency, and is therefore a political and complex genre that is rather rare in children's literature. The abstract will do a close reading of *Kurt koker hodet* (*Kurt is boiling his head*, Loe 2003). The paper will explore how nonsense, humor and satire offers a critical framework to explore different stereotypical views of both refugees and Norwegians. Theoretical framework is Bakhtin's theories of carnivalesque and heteroglossia in the novel, and various theories about the specificity of children's literature.

Keywords

satire; nonsense; didactic children's literature; refugee crises; stereotypes, carnivalesque

Introduksjon

Erlend Loes barnebok *Kurt koker hodet* (2003) er ei burlesk og humoristisk bok som tematiserer flyktningedebatten ved hjelp av nonsens og satire. I boka møtes ulike stemmer som representerer ulike syn på flyktninger. Handlingen i boka er kort fortalt at truckføreren Kurt og sønnen Bud finner en

gruppe asylsøkere i en container på Gunnars kai, hvor Kurt jobber. Kurts kone, Anne-Lise, vil hjelpe flyktningene, mens Kurt er skeptisk. Flyktningene får til slutt avslag på asylsøknaden og må reise videre.

I denne artikkelen vil jeg utforske hvordan boka kan forstås som oppdragende ved at den gjør leseren bevisst på egne fordom-

mer i møte med *de andre*. *Kurt koker hodet* er altså ei satirisk barnebok. I introduksjonen til *A Companion to Satire* beskriver Quintero (2007, s. 2) satirikeren som misfornøyd og personlig indignert over tingenes tilstand, og med et ønske om å forandre gjennom spott og hån. Hva er det da Loes ønsker å forandre gjennom denne boka? Loes romaner blir ofte karakterisert som humoristiske, og kanskje er det slik at humoren stenger for det moralske og didaktiske som også ligger der. Vassenden har påpekt at Loes bøker er didaktisk litteratur som tar opp verdidebatter og moraldiskusjoner (Vassenden, 16. des. 2013).¹ Denne karakteristikken er jeg enig i. I den følgende analysen ønsker jeg å vise at i bunnen av alt tøyset og alle absurditetene i *Kurt koker hodet* finner vi en didaktisk stemme som tydelig vil vise oss noe og lære oss noe. I møte med gjenkjennelige stereotype oppfatninger kan boka få oss til å reflektere over hvilke holdninger vi har til oss selv og til mennesker fra andre kulturer. Implisitt forteller boka også at stereotypiene utfordres når vi blir kjent med de fremmede. Boka demonstrerer også at barn kan tilbys satire og ironi.

Satire defineres som kritisk latterliggjørende diktning av spottende karakter, i alle sjangre (jf. Lothe, 2007, s. 204). Satire rammer ofte maktpersoner, men den kan også ramme menneskelige svakheter og feil. *Kurt koker hodet* tilhører den siste kategorien. Satire er altså politisk og tar opp aktuelle spørsmål som barneleserne kanskje ikke har kjennskap til, og derfor får satiriske barnebøker ofte kritikk. Bache-Wiig (2011, s. 270) understreker at selv om barna ikke gjenkjenner de aktuelle forholdene fra samtida som kritiseres, vil de kunne gjenkjenne den moralske kritikken som gjerne ligger i bunnen, i form av raljering over menneskelige svakheter. *Kurt*-serien har blitt kritisert for *adulteration*, at bøkene er for voksne for det barnepublikummet de er beregnet på (Gaasland, 2004, s. 72-73; Ommundsen, 2010). Et mer fruktbart utgangspunkt er å undersøke hvilke forestillinger om barn og barndom

som ligger implisitt i bøkene, jamfør Christensens studie av danske bildebøker (2003).² Dersom vi ikke reflekterer over hva slags bilde av barnet som kommer fram i barnelitteraturen, kan det føre til at bøker blir avvist fordi de utfordrer dominerende ideer om barn og barndom (Christensen, 2003, s. 238). Dette er interessante tanker å ta med inn i analysen av *Kurt koker hodet*. Dette er en kritisk barnebok som både demonstrerer stor tiltro til at barneleseren kan møte kompleks litteratur som er skrevet i en ironisk og satirisk stil, og en tiltro til at barneleseren kan lære noe av satiren.

I analysen undersøker jeg hvordan ulike stemmer i flyktingedebatten er representert, og latterliggjort, gjennom bokas ulike aktører. Disse ulike stemmene har jeg kategorisert i ulike ideologier: *den gode hjelperen*, *skeptikeren*, *flyktingen* og *myndighetene*. Analysen viser at alle aktørene blir uthengt og latterliggjort, og slik demonstreres det at alle har stereotypiske oppfatninger av andre mennesker. På den måten er boka oppdragende: Den demonstrerer stereotypisk tankegang og viser leseren det lave nivået i flyktingedebatten.

Teoretisk inngang og sentrale begreper

Analysen bygger på Bakhtins tanker om *polyfoni* (av gr. *polyfonia*, flerstemmighet) og *heteroglossia* (av gr. *hetero* og *glossia*) i romanen. Begge begrepene har gresk opphav. *Polyfoni* betyr flerstemmighet og *heteroglossia* kommer fra det nygreske 'forskjellig' og 'tunge'; på norsk kan det oversettes til *forskjelligspråklighet* (Lothe, Refsum & Solberg, 2007, s. 86, 173). Begrepene er beslektet, men de betegner ikke det samme. I en polyfon roman vil de ulike stemmene være sistedilte og ikke underordnet forfatterens stemme. Derfor vil meningen være åpen for tolkning, da ulike stemmer og ideologier bryter mot hverandre. Dette er på en måte tilfellet i *Kurt koker hodet*, da ingen av karakterene kan sies å representere en norm eller kan ses som forfatterens talerør. I en analyse

av boka fra 2004 sier Gaasland at det er usikkert hvilken holdning til innvandringspolitikken romanen kommuniserer (2004, s. 71). Det er jeg enig i. Samtidig kan en «ren» polyfon roman ikke være oppdragende, som jeg mener at denne romanen er; satiren har jo alltid et ønske om å forandre. Bakhtins teori om *heteroglossia* (1935/2000) kan imidlertid bringe oss videre til å undersøke hvordan de ulike stemmene bærer i seg en dobbelt diskurs: språket til den som taler i romanen, og forfatterens «forvridde» intensjon, som Lothe, Refsum og Solberg (2007, s. 86) uttrykker det. Sentralt i Bakhtins romanteori er tanken om det dialogiske språket. I ulike ytringer vil det alltid være flere stemmer til stede, eller en gjenklang fra andre ytringer. Ifølge Bakhtin er romanen kjennetegnet av *hybridisering*.

It is a mixture of two social languages within the limits of a single utterance, an encounter, within the arena of an utterance, between two different linguistic consciousnesses, separated from one another by an epoch, by social differentiation or by some other factor (Bakhtin, 1935/2000, s. 358).

I romanens natur ligger altså en lingvistisk hybridisering, hvor en setning rommer to bevisstheter: bevisstheten til karakteren i romanen og forfatterens, formidlet gjennom fortellerens stemme. Denne dobbeltheten er tydelig til stede i satiriske tekster, hvor betydningen gjerne er stikk motsatt av eller litt vridd fra det som uttrykkes. Bakhtin bruker begrepet *hybrid konstruksjon* (1935/2000, s. 304-305) for å beskrive dette. Dette er typisk for parodiske og satiriske tekster, hvor en og samme setning kan inneholde to ulike syn på verden, og hvor ett syn vil være det dominerende. De ulike ideologiene kommer til syne gjennom karakterenes personstemmer og den implisitte forfatteren, som ofte vil være i konflikt med hverandre. Bakhtin bruker ikke begrepet implisitt forfatter, men jeg velger å ta det i bruk da jeg mener det er klargjørende i denne sammenhengen. Jeg forstår

den implisitte forfatteren som et synonym for det verdisystemet som ligger i teksten, som instruerer leseren gjennom de ulike stemmene og virkemidlene som brukes. Her bygger jeg på Chatman som ser den implisitte forfatteren som en «tekstintensjon» (Chatman, 1990, s. 104), og på Lothe, som ser den implisitte forfatteren som en form for holdning, ideologi eller norm i teksten, og som understreker at denne normen ikke trenger å være enkel eller entydig, men også vanskelig å identifisere (Lothe, 2003, s. 32). I *Kurt koker hodet* bryter ulike ideologier mot hverandre, og det kan være vanskelig å bestemme tekstens norm. Jeg ønsker å vise hvordan den implisitte forfatteren trenger gjennom i de sterke overdrivelsene, i ironien og i den subversive tendensen, og dermed oppdrar leseren til å legge merke til stereotypiene.

Et annet sentralt begrep i analysen er *mundus inversus*, motivet om den omvendte verden. Begrepet er betydningsfullt i karnevalistisk litteratur. Bakhtin (1965/2003)³ presenterer karnevalet som en spontan motkultur i europeisk middelalder, hvor roller ble byttet om for en kort periode. Verden ble altså snudd på hodet. I karnevalistisk diktning finner vi ofte rollebytter mellom høy og lav, mellom barn og voksen. Det formuleres en motkultur mot den dominerende kulturen. I barnelitteraturens nonsensdiktning, som Kurt-bøkene er eksempler på, finner vi rollebytter mellom barn og voksne som gir en komisk effekt, og som også stiller spørsmål ved makt og autoriteter. De karnevalistiske trekkene i romanen inviterer barneleseren til å le av de voksne, og dermed også den stereotypiske tankegangen som de gir uttrykk for.

Ifølge Bakhtin (1941/1998) konstitueres de satiriske sjangrene av latteren. Latteren kommer fra folkloren, hvor distansen til objektet oppheves og respekten brytes ned. I latterplanet lar objektet seg betrakte respektløst fra alle kanter. Den respektløse latterliggjøringen er typisk for Loes satiriske barnebøker. Latterliggjøring kommer ikke minst til syne gjennom karnevalistiske trekk.

Karnevalets røtter er den folkelige latterkulturen, som var knyttet til det fysisk-kroppslige, som kommer til uttrykk gjennom bilder av etegilder, kjønnsdrift og kroppens organer (Bakhtin, 1965/2003, s. 43). I *Kurt koker hodet* er karnevalismen tydelig på ulike plan. De stadige henvisningene til bæsj og tiss appellerer til små barn som ofte fascineres av humoristisk språklek med kroppslige tabuer (jf. Birkeland, 1989, s. 11). Det karnevalistiske kommer også til uttrykk gjennom en språklig omkastelse mellom barn og voksen, noe som bringer oss over til nonsenspreget i boka.

Nonsens og barnliggjøring

Den som skriver for barn, har visse kunstneriske muligheter som voksenforfattere ikke har. Dette påpekte Edström i *Barnbokens form* (1980/1994, s. 180). Rasmussen (2005, s. 17) bygger videre på disse tankene når hun ser barnelitteraturen som et «frirom» hvor forfatterne kan tillate seg å være mer lekne enn når de skriver for voksne.⁴ Ifølge Rasmussen har nyere barnebøker en språkbevissthet som før var tillagt voksenlitteraturen, men dette medfører ikke nødvendigvis det som blir kalt *adulteration*. I like høy grad er det tale om barnliggjøring, *childification*, da den estetiske språkbevissheten kanskje er mer barnlig enn voksen. Dette perspektivet er interessant med tanke på *Kurt*-serien, hvor mye av humoren ligger i en barnliggjøring av det voksne språket. Rasmussen framhever at nonsensdiktning gjør oss oppmerksomme på at språket er en konstruksjon, og at nonsensdiktning har en subversiv funksjon (2005, s. 23). Nonsens beskrives som en kritisk aktivitet som viser fram paradoksene i språket, og dermed utfordres også forestillingen om at samfunnet er stabilt og helstøpt (Rasmussen, 2005, s. 23; Edstöm, 1997, s. 101). Nonsenspreget i *Kurt koker hodet* kommer til syne allerede i tittelen. Typisk for nonsens er at ord som blir sagt i overført betydning, blir tatt bokstavelig. På slutten av boka baktaler for eksempel Kurt og Rashid Anne-Lise, og Kurt

fastslår at hun «burde koke hodet sitt». Samtalen avsluttes med at de to mennene går og koker hodet sammen, og hodekokingen befester vennskapet mellom dem. Den absurde språkleken i *Kurt koker hodet* gjør leseren oppmerksom på den konkrete betydningen av det trondhjemske slanguttrykket «å koke hodet».⁵ Jeg kommer tilbake til språkleken i analysen av de ulike stemmene.

Flyktningekrisen og barnelitteraturen

Politisk satire har gjerne kort holdbarhet, ettersom den latterliggjør aktører i den dagsaktuelle debatten (Frye, 1957, s. 224). *Kurt koker hodet* har imidlertid vist seg å være stadig aktuell, ettersom flyktningekrisen og debatten om denne har økt i omfang de senere årene. De fleste barnebøker som tematiserer flukt, inviterer leseren til å identifisere seg med og å ha medfølelse med flyktningen. Grunntonen i disse bøkene er gjerne etisk og alvorlig.⁶ Nikolajeva (2018) har for eksempel undersøkt svenske barnebøker som behandler innvandring, og funnet at fra rundt 1980 vokser det fram et nytt handlingsmønster hvor flyktningen eller den utvisningstruede asylsøkeren blir det nye skjemaet. I disse fortellingene vil typisk en skoleklasse, og siden lokalmiljøet, engasjere seg for at en medelev fra et muslimsk land skal få opphold. Fortellingen får en lykkelig slutt, asylsøkeren får oppholdstillatelse og lokalsamfunnet framstår som de gode hjelperne (Nikolajeva, 2018, s. 101-102). *Kurt koker hodet* skiller seg fra dette mønsteret ved at flyktningene ikke får opphold, og at boka i liten grad inviterer til identifikasjon med de fremmede. Romanen bryter også med den typiske innvandrerlitteraturens realistiske formspråk.

Heteroglossia i *Kurt koker hodet*

Kurt og Anne-Lise, truckføreren og arkitekten, er et umake par som representerer ulike sosiale klasser. Gjennom disse karakterene møter leseren ulike ideologier. I Kurt og kollegaene hans på kaia hører vi stemmen til fagarbeidere som er bekymret for jobbene sine og skeptiske til utlendinger, mens i

Anne-Lise og barnehagelederen Rigmors stemme kan vi gjenkjenne den øvre middelklassen, kanskje helst på den politiske vens-tresida, som ikke trues av billig utenlandsk arbeidskraft.

Mundus-inversus-motivet er gjennomgå-ende i Kurt-serien, hvor Kurt ofte er smålig og barnslig, mens Bud opptrer mer fornuf-tig og voksent. Buds språk er tilgjort voksent og avansert. Etter at Kurt og Bud har funnet flyktningene, vil Kurt for eksempel ikke for-telle om dette til noen, mens Bud ivrer etter å fortelle: «Jeg klarer ikke dette dobbeltspil-let», roper han. «Jeg kan ikke leve i falsk-het og løgn!» (s. 51). Her uttrykker Bud seg i et voksent, klisjéfylt språk. Det gir assosia-sjoner til selvhjelpskursenes søken etter det «ekte» og «sannferdige», og selv om klisjéene ikke kan knyttes til en opphavsmann, lyder de velkjente. Dette er kjernen av heteroglos-sia: Ordet er aldri «rent» og står alene, det er dialogisk og bærer i seg gjenklngen fra andre stemmer (Bakhtin, 1935/2000, s. 293). Buds utbrudd kan karakteriseres som en *hy-brid konstruksjon*. I setningen «Jeg kan ikke leve i falskhet og løgn!» møtes to ulike ideo-logier, en dobbelt diskurs. Buds stil kolliderer med den implisitte forfatterens ideologi, hvor klisjéer stilles ut og latterliggjøres. Ironien som skinner gjennom i Buds utsagn, stiller spørsmål ved selve ideen om å «leve i sannhet».

I nonsensdiktingen finner vi ofte en le-kende og humoristisk omgang med inter-tekstuelle referanser. Loe henter sine refe-ranser fra ulike hold, og bøkene blir en ka-kofoni av forskjellige stemmer hvor vi kan gjenkjenne barnesanger, slanguttrykk, klas-siske filmscener, mediefortellinger, populær-kultur og avansert litteratur. De intertekstu-elle referansene åpner tolkningsrommet og fører til at meningsinnholdet ikke blir fast eller permanent. I Buds stemme hører vi ofte gjenklngen fra prinsesse Märtha Louises ro-mantiske utlegninger fra boka *Fra hjerte til hjerte* (2002).⁷ Bud sier for eksempel «Jeg ser det gode i alle mennesker og jeg vasser i lys, pappa. Jeg føler meg omtrent som en lys-

fontene» (s. 71). Replikken om at prinsessen følte seg som en lysfontene under pilgrims-vandringen mot bryllupet i Nidarosdomen, ble slått opp i de fleste norske løssalgsavisene høsten 2002. Replikken blir gjentatt og kari-kert gjennom Buds ytring, som altså bærer i seg ulike ideologier: prinsessens, Buds og den implisitte forfatterens. Denne hybride konstruksjonen bærer også i seg den typiske karnevalistiske detroniseringen av autorite-ter gjennom uthenging og latter. Det er først og fremst prinsessens språk og refleksjons-nivå som latterliggjøres, og videre i boka er det nettopp refleksjonsnivået hos de ulike ka-rakterene som blir vist fram og kritisert gjen-nom karikerte overdrivelser. Refleksjonene handler i hovedsak om synet på utlendinger og nordmenn. Innledningsvis gjengis en dia-log mellom Kurt og Anne Lise som fører le-seren rett inn i bokas sentrale tematikk:

Jeg skjønner ikke hva de har her å gjøre, sier han.

Hvem? sier Anne-Lise.

Alle utlendingene, sier Kurt. Hvorfor kan de ikke bare holde seg der de kommer fra?

Verden er ikke så enkel, Kurt, sier Anne-Lise.

Jeg skjønner ikke hva som er så komplisert, sier Kurt. Vi kommer jo fra Norge og vi holder oss stort sett i Norge. Hvorfor kan ikke bare andre gjøre det samme?

Anne-Lise sukker. Dette har jeg forklart deg før, Kurt, sier hun. (s. 25–26)

I utdraget inntar Anne-Lise en voksen rolle og forklarer tålmodig for Kurt. Hun formulerer et etisk krav: Det er vår plikt å hjelpe mennesker på flukt. Argumentet har røtter i asylinstituttet, men Anne-Lise gir uttrykk for at å rømme fra krig og sult er nok til å få asyl, og framstår som svært innvandrings-vennlig. Begge ektefellenes argumentasjon er enkel. I Kurt hører vi gjenklngen fra inn-vandrerseptikernes stemme, men i en hu-moristisk forvrengt versjon og i et barnlig

språk: Han tror kanskje de kommer fordi de kjeder seg og fordi de vil smake på leverposteien vår. I samme åndedrag kommer det gjenkjennelige utsagnet om at utlendingene «kanskje vil ta jobbene våre». På dette punktet i fortellingen er det lett å tenke at sympatien i boka ligger hos den humane Anne-Lise. Men etter hvert viser det seg at også Anne-Lises stemme er farget av stereotype holdninger. I det følgende skal jeg undersøke hvordan ulike ideologier kommer til uttrykk gjennom forskjellige karakterer og miljø i boka.

Den gode hjelperen

Anne-Lise representerer stemmen til asylsøkernes gode hjelper. Hun synes det er «spennende» å møte mennesker fra andre kulturer, hun ønsker nye venner og nye impulser. *Spennende* er utelukkende et positivt ladet ord for henne. Ordet knyttes til karakteren gjennom hele fortellingen, hun gjentar det nesten hver gang hun møter flyktningene, noe som bidrar til latterliggjøring. Implisitt demonstreres det at å se på utlendinger som mer spennende og eksotiske enn nordmenn, er misforstått. Anne-Lise har dermed et *orientalistisk* utgangspunkt. Begrepet knyttes til Saids *Orientalismen* (1994) og viser til stereotype fremstillinger av mennesker fra andre kulturer. Anne-Lise ser på flyktningene som vesensforskjellige fra nordmenn. Når hun hilser på flyktningene i containeren, snakker hun sakte og uttaler hvert ord svært tydelig. Talen blir gjengitt i versaler: «HEI PÅ DERE, sier Anne-Lise. JEG HETER ANNE-LISE OG JEG SYNES DET ER VELDIG SPENNENDE MED SLIKE SOM DERE» (s. 56). Bruken av versaler fører til at leseren nærmest kan 'høre' hvordan Anne-Lise snakker høyt og omstendelig for at flyktningene skal forstå, og man kan få inntrykk av at hun – til tross for fascinasjonen hun har for dem – ser på dem som litt enkle. I Anne-Lises stemme kan vi gjenkjenne stereotyper om at nordmenn er kalde og forknytte, mens utlendinger er varme, spontane, glade i å danse, og selv om de har det vanskelig, så er

de like blide. Dette blir bekreftet når flyktningene får avslag på asylsøknaden og Anne-Lise bryter sammen, mens asylsøkerne reagerer med å rope «opp med hodet», og kaster seg ut i dansen (s. 107). Anne-Lises fordommer om utlendingene blir altså bekreftet, på samme måte som de fleste fordommene i boka. Dette har en humoristisk effekt, men samtidig stilles fordommene til skue, slik at leseren kan gjenkjenne dem som nettopp de fordommene de er.

Straks Anne-Lise møter flyktningene, sier hun at det nok skal ordne seg: «I NORGE ER DET Plass TIL MANGE. DET BOR JO NESTEN INGEN HER» (s. 59). Hun blir svært tiltrukket av den eksotiske gruppen med flyktninger, spesielt truckføreren Rashid. I Anne-Lise kan vi gjenkjenne de gode og velmenende hjelperne som ofte opptrer i media på vegne av asylsøkere, som arbeider for at de skal få oppholdstillatelse, som hjelper til med både søknadsskriving og advokat. Gjennom karakteren Anne-Lise blir det implisitt stilt spørsmål ved hjelpernes beveggrunner: Gjør de det mest for seg selv? Eller for at andre skal synes de er snille, omtenk-somme og gjestfrie, som Anne-Lise formulerer det selv? (s. 109). Eller gjør de det kanskje fordi de er tiltrukket av flyktningene? Anne-Lise framstilles som forelsket i Rashid. Det berettes at hun blir «mo i knærne og en varm iling går gjennom kroppen hennes» (s. 65). Illustrasjonen som følger teksten, viser at hun har rødme i kinnene når hun møter blikket til Rashid, mens Kurt står ved siden av og ser sjalu ut.

Gjennom karakteren Anne-Lise blir innvandringsvennlige middelklassekvinner ut-satt for latter. Det viser seg imidlertid at Rashid utnytter henne. Dette går opp for henne når Fatima oversetter en telefonsamtale Rashid har med hjemlandet, hvor han forteller at han «bor hos en godtroende og litt dustete dame som synes alt han sier er spennende» (s. 110). Når Anne Lise fremstilles som tiltrukket av Rashid, stilles også en annen fordom til skue: at voksne, høyt utdannede kvinner som taler innvandrerens

sak, egentlig er tiltrukket av dem. Slike stereotyper kommer til syne i nettavisenes kommentarfelt, og også innvandringskritiske nettaviser.⁸ Stereotypien fikk ny grobunn høsten 2018, da det ble en stor nyhetssak om at norske, modne kvinner utnyttet unge mannlige asylsøkere på mottak (jf. Sfrintzeris, 2018).

Skeptikeren

Arbeidskarene på Gunnars kai representerer stemmene til de som er skeptiske til innvandring. Arbeidslaget framstilles som noen litt enkle figurer som har pauser og drikker kaffe hele dagen, mens de snakker om leverpostei, fiseputer og ting de har sett på tv (s. 11). På begynnelsen av fortellingen er Kurt redd for å bli utkonkurrert på arbeidsmarkedet, og hans bange anelser går straks i oppfyllelse. Han blir oppsagt, og Rashid overtar jobben hans. Dermed får Kurt bekreftet formidlingen om at utlendingene tar jobbene våre. Innvandringsmotstand blir gjerne formulert med samme type spørsmål som Kurt og kollegaene stiller: Hvorfor ønsker utlendingene *egentlig* å komme til Norge? Er de forfulgt, eller er det bare noe de sier for å få komme hit og ta jobbene fra nordmenn? Hvorfor kan de ikke bare holde seg der de kommer fra?

Skildringen av mennene har flere karnevalistiske trekk, noe som tar brodden av utsagnene. I miljøet på kaia gis det uttrykk for at det norske overgår det meste fra utlandet, også når det gjelder orden og vedlikehold. Når Kurt forteller Gunnar at det tok litt tid å vaske den siste containeren fordi den var svært skitten, mener Gunnar at slik er det ofte med det fra utlandet: «De passer ikke så godt på der, har jeg hørt. I hvert fall ikke like godt som oss» (s. 46). Her ser vi at også karene på kaia har et orientalistisk utgangspunkt, også de ser på utlendingene som vesensforskjellige fra nordmenn, men de har et negativt syn på de fremmede, til forskjell fra Anne-Lises svært positive syn.

Det er likevel én fordom som ikke blir bekreftet i boka, nemlig den om at norsk mat

overgår alt fra utlandet. Kåre blir så imponert over leverposteien til Mocca, ei av damene i containeren, at han sporenstreks frir til henne. I Kåre kan vi gjenkjenne stereotypien om den norske ungen som ikke har draget på damene (Anne-Lise liker ham for eksempel ikke), men som gifter seg med en utlending som ønsker opphold i landet.⁹

Flyktningen

Asylsøkerne i containeren representerer flyktningene som kommer til Norge. Skildringen av dem er både karikert og karnevalistisk: «Det ser ut som de kommer både herfra og derfra. Noen er mørke i håret og andre i både hud og hår. Og alle må tisse kjempemye» (s. 42). Flyktningene er lite preget av å ha oppholdt seg i containeren i månedsvis, bortsett fra at de er veldig sultne og veldig tissetrengt. Rashids utdanning fra Det kongelige truckakademi i Bangladesh er et eksempel på hvordan fortellingen leker seg med typiske utsagn som at «mange asylsøkere har høy utdanning fra hjemlandet». Det gis ingen eksakte svar på hvorfor flyktningene har kommet til Norge. Ettersom de er smuglet inn i landet, er reisen kjøpt av menneskesmuglere. Når Kurt spør hva de egentlig vil i Norge, får han dette til svar: «Vi vil være i dette landet, sier Rashid. Vi hadde håpet å komme til Norge. Vi har hørt at det er et vakkert land fullt av varme og gode mennesker» (s. 42-43). Når Anne-Lise spør Rashid direkte, svarer han imidlertid bekræftende på at han har vært forfulgt: «IKKE SANT AT DU HAR HATT DET VANSKELIG? Sier hun til Rashid. VAR DET IKKE NOEN SOM FULGTE ETTER DEG, ELLER NOE? Jo, det var noen som forsøkte å ta meg, sier Rashid» (s. 83). Anne-Lise legger ordene i munnen på Rashid, og det sies ikke noe mer om hvem som har forsøkt «å ta» Rashid, heller ikke hvorfor. Selv sier han at de ønsker å være i Norge, fordi de alle kommer fra «land som det er vanskelig å leve i», og nå håper de på en fremtid i Norge (s. 58-59), men han sier også at de ikke reiste hjemmefra fordi de hadde lyst, men fordi de var nødt (s. 78). År-

saken til flukten blir uklar for leseren: Ble de forfulgt? Har de krav på asyl?

Gjennom Rashids stemme får vi også presentert ulike stereotypier om nordmenn. I den før nevnte telefonsamtalen blir nordmenn, gjennom en beskrivelse av Anne-Lise, karakterisert som godtroende og uten rytmesans. Rashids kyniske utnyttelse av Anne-Lise bekrefter stereotype oppfatninger om at utlendinger vil ta damene fra norske menn.

Myndighetene

Utlendingemyndighetene representeres i to brev fra Staten: avslagsbrevet til flyktningene samt brevet som gir oppholdstillatelse til Fatimas ballong. Slik lyder stemmen i avslaget:

Kjære Fatima. Norge er et vakkert land som det ikke er alle forunt å bo i. Vi har allerede de folkene vi trenger og vi velger å jobbe for at de som er født her skal få penger og biler og båter heller enn å kaste penger ut av vinduet på slike som deg. Du kan med andre ord bare glemme å få lov til å bli her. Vi behøver deg ikke, og dessuten synes vi du ser rar ut. Lykke til på reisen. Hilsen Staten. (s. 106)

Myndighetene er i boka personifisert til én stemme, Staten. Språket i avslagsbrevet er enkelt og barnslig, litt hyggelig i begynnelsen, men slutter i en frekk stil som kan minne om tonen til en mobber i barneskolealder. I typisk karnevalistisk stil blir autoritetene latterliggjort gjennom en språklig omkastelse. Statens argumenter kan vi gjenkjenne fra den politiske debatten: Vi kan ikke hjelpe alle, og dersom vi tar imot et stort antall av asylsøkere, vil det gå ut over den norske velferdsstaten. I brevet finner vi igjen hybride konstruksjoner, hvor det ligger en annen stemme og en annen ideologi bak Statens utsagn. Jeg har tidligere sagt at det er uvisst hva slags syn på innvandringspolitikk boka fremmer, men de norske myndighetene blir hardt rammet av satiren og får ingen formildende trekk, til forskjell fra Kurt og Anne-Lise. Det frekke avslagsbrevet kolliderer også

med barns rettferdighetssans. *Kurt koker hodet* bryter med det skjemaet som ifølge Nikolajeva (2018) er typisk for innvandrerlitteratur for barn, nemlig at der folket engasjerer seg for innvandreren, får de bli (Nikolajeva, 2018, s. 101-102). Det litterære skjemaet stemmer imidlertid i liten grad med virkeligheten. I realiteten blir familier ofte sendt ut av landet, selv om lokalsamfunnet (og lokalpolitikkerne) stiller opp for dem. Det er nettopp dette paradokset som vises fram her.

Oppsummerende kommentarer

I denne artikkelen har jeg undersøkt hvordan *Kurt koker hodet* er oppdragende ved at fordommer og stereotypier vedrørende oss og *de andre* vises fram. Bokas ulike karakterer representerer ulike ideologiske standpunkt i innvandringsdebatten. Kombinasjonen av satire, karnevalisme og nonsens gjør det komplekse innholdet tilgjengelig også for små barn. Boka viser tiltro til at barneleseren kan ha utbytte av ironi og sarkasme.

Et interessant trekk ved boka er at fordommene i første omgang blir bekreftet: Utlendingene *tar* jobbene våre, de forfører kokene våre, de er mer musikalske enn oss. Den norske arbeiderklassen *er* fremmedfientlig, mens norske kvinner *blir* tiltrukket av eksotiske menn. Flyktningene *er* fattige (men likevel glade, varme, eksotiske). Bekreftelsen av fordommene får en komisk og underliggjørende effekt, og gjør at leseren legger merke til dem. Dette er en del av karnevalismen i verket. Men stereotypiene blir også avkreftet til slutt. Barneboka demonstrerer at stereotypisk tankegang forsvinner når man lærer de fremmede å kjenne. Både Anne-Lise, som var svært positiv til flyktningene, og mennene på kaia, som var kritiske til utlendinger i utgangspunktet, endrer holdning når de blir kjent med dem.

Boka har polyfone trekk, da ingen av karakterene kan sies å representere noen norm. Ytterpunktene i debatten representeres av Anne-Lise og av Staten, men ingen av disse kan sies å representere den implisitte forfat-

teren. Ettersom dette er satire, må vi imidlertid spørre: Hva er det forfatteren ønsker å vise leseren? Nærlesingen har vist at boka først og fremst demonstrerer det lave refleksjonsnivået i debatten. Dette gjøres ved bruk av et naivt og barnlig språk, nonsens og karnevalisme, samt ved utstrakt bruk av hybride konstruksjoner. Bak de ulike karakterens ytringer klinger en annen stemme, som uavlatelig skyver meningen i en annen retning og som latterliggjør det som blir sagt. Både innvandringsvennlige og innvandringskritiske holdninger blir gjenstand for hån.

Boka viser at flyktningedebatten ikke er enkel. Innvandringspolitikk har ikke enkle løsninger; det er derimot et svært komplekst felt. Alle posisjoner har noe rett, men alle tar også litt feil. Gjennom satirens forvridde diskurs møter vi forenklete og stereotype holdninger fra forskjellige leire i debatten. Alle fordommer spilles ut. Ved bruk av hybride konstruksjoner underliggjøres den kjente debatten slik at leseren ser argumentene med et nytt blikk, og kanskje blir bevisst egne fordommer. Dermed er boka også oppdragende.

Noter

- 1 Vassenden hevder dette i forbindelse med at Loe ble tildelt Aschehougprisen for 2013.
- 2 Christensen undersøker danske bildebøker fra 1950 til 1999, hvor hun ser litteraturen i sammenheng med det rådende synet på barn og barndom til ulike tider. Christensen finner at både barnerollen og voksensrollen har gjennomgått store forandringer fra 1950-tallet og fram til årtusenskiftet.
- 3 I essayet François Rabelais og folkekulturen under middelalderen og renessansen: Rabelais og latterens historie.
- 4 Dette stemmer kanskje ikke for Erlend Loe, som skriver bøker for både barn og voksne, og hvor hele forfatterskapet er preget av lekne og absurde elementer. Dette gjelder spesielt for bøkene om Doppler; *Doppler* (2004), *Volvo Lastvagnar* (2005) og *Slutten på verden slik vi kjenner den* (2015). Det gjelder også for *L* (1999) og *Dyrene i Afrika* (2018).
- 5 «Gå hjem og kok hodet ditt!» er et slanguttrykk som ble mye brukt blant ungdommer i Trondheim på 1980- og 90-tallet. Den som fikk denne beskjeden, hadde oppført seg litt tåpelig.
- 6 For eksempel Simon Strangers *Barsakh* (2009) og *De som ikke finnes* (2014), danske Janne Tellers *Om det var krig i Norden* (2015) og kanadiske Deborah Ellis' bokserie om den afghanske jenta Parvana (*The Breadwinner* 2001-2011).
- 7 *Fra hjerte til hjerte* er skrevet av prinsesse Märtha Louise og Ari Behn i etterkant av pilgrimsvandring med påfølgende bryllup i Nidarosdomen sommeren 2002.
- 8 Fra høyreorienterte miljøer i Sverige har vi fått betegnelsen «batikkheks» om modne kvinner som er for innvandring. I den innvandringskritiske alternative encyklopedien *Metapedia* karakteriseres batikkheksen som en kvinne på minst 40 år, hun er ekstremt politisk korrekt, jobber som sosionom, sosialarbeider, førskolelærer eller kulturarbeider, og hun ser alle problemer som sosioøkonomiske. I en artikkel i den norske innvandringskritiske nettavisen *Resett* beskrives batikkheksen slik: «Hun er en 60 år gammel barnløs og ensom svensk kvinne. Hun blir ikke sett på som i sine yngre dager, men hun har mye kjærlighet å gi og ingen å gi den til.»
- 9 Statistikk viser at det har kommet en stor andel utenlandske kvinner og etablert familie med en nordmann. De fleste kommer fra Thailand, men også fra Filippinene, Russland, USA og Brasil (Dzamarija & Sandes, 2016).

Litteratur

- Bache-Wiig, H. (2011). Mennesket i insektland: Om Godfried Bomans *Erik i insektland* og om en adaptasjon for vår tid. I B. J. Markussen & K. B. Nielsen (Red.), *Navigasjoner i barne- og ungdomslitteraturen* (s. 269-279). Kristiansand: Portal Forlag.
- Bakhtin, M. (1965/2003). *Latter og dialog: Utvalgte skrifter*. (A. J. Mørch, Overs.). Oslo: Cappelen.

- Bakhtin, M. (1941/1998). Epos og roman. (J. Børtnes, Overs.). I A. Kittang, A. Linneberg, A. Melberg & H. H. Skei (Red.), *Moderne litteraturteori – en antologi* (s. 125-148). Oslo: Universitetsforlaget.
- Bakhtin, M. (1934-1935/2000). Discourse in the novel. (C. Emerson & M. Holquist, Overs.). I M. Holquist (Red.), *The Dialogic Imagination by M. M. Bakhtin* (s. 259-422). Austin: University of Texas Press.
- Batikhäxa. (u.å.). I *Metapedia: Den alternativa encyklopedin*. Hentet fra <https://sv.metapedia/org/w/Batikh%C3%A4xa>
- Birkeland, T. (1989/1996). Barnekultur. I T. Birkeland & G. Risa (Red.), *Barnekultur*, (s. 7-13).
- Chatman, S. (1990). *Coming to terms: The Rhetoric of Narrative in Fiction and Film*. Ithaca: Cornell University Press
- Christensen, N. (2003). Childhood Revisited: On the Relationship between Childhood Studies and Children's Literature. I *Children's Literature Association Quarterly*, 28(4), (s. 230-239). DOI: <https://doi.org/10.1353/shq.0.1314>
- Dzamarija, M. T. & Sandnes, T. (2016). *Familieinnvandring og ekteskapsmønster 1990-2015* (Statistisk sentralbyrå, rapport nr. 39). Hentet fra <https://www.ssb.no/befolkning/artikler-og-publikasjoner/attachment/288305?ts=158f7f39e80>
- Edström, V. (1980/1994). *Barnbokens form: en studie i konsten att berätta*. Stockholm: Rabén & Sjögren.
- Ellis, D. (2001-2011). *The Breadwinner Trilogy*. Oxford: Oxford University Press.
- Espersen, K. (2017, 27. november). Batikkheksene. *Resett*. Hentet fra <https://resett.no/2017/11/27/batikkheksene/>
- Kritikerlaget (2013, 16. desember). *Erlend Loe – en trassig moralist?* Referat fra kritikeralong 20. november 2013. Kritikerlaget.no. Hentet fra <https://kritikerlaget.no/saker/erlend-loe-en-trassig-moralist>
- Frye, N. (1957). *Anatomy of Criticism: Four Essays*. NJ: Penguin Books.
- Gaasland, R. (2004). Kurts verden. Erlend Loes Kurt-bøker. I A. Bjorvand & S. Slettan (Red.), *Barneboklesninger: Norsk samtidslitteratur for barn og unge* (s. 63-73). Bergen: Fagbokforlaget.
- Loe, E. (2003). *Kurt koker hodet*. Oslo: Cappelen Damm.
- Lothe, J. (2003). *Fiksjon og film: Narrativ teori og analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Lothe, J., Refsum, C. & Solberg, U. (2007). *Litteraturvitenskapelig leksikon*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Nikolajeva, M. (2018). *Barnbokens byggklossar*. Lund: Studentlitteratur.
- Ommundsen, Å.-M. (2010). *Litterære grenseoverskridelser: Når grensene mellom barne- og voksenalitteratur viskes ut* (Doktoravhandling). Universitetet i Oslo.
- Prinsesse Märtha Louise & Behn, A. (2002). *Fra hjerte til hjerte*. Oslo: Press.
- Quintero, R. (2007). Introduction: Understanding Satire. I R. Quintero (Red.), *A Companion to Satire* (s. 1-11). Malden: Blackwell Publishing.
- Rasmussen, L. B. (2005). Ordet fanger: om voksne børnebogforfattere og omvendt. *Passage*, 52. Hentet fra <https://tidsskrift.dk/passage/article/view/1408>
- Said, E. (1978/1994). *Orientalisme: vestlige oppfatninger av Orienten*. (A. Aabakken, Overs.). Oslo: Cappelen.
- Sfrintzeris, Y. (2018, 22. september). Sexpress på asylmottak: Unge menn føler seg utnyttet av norske kvinner. VG. Hentet fra <https://www.vg.no/nyheter/innenriks/i/karK8B/sexpress-paa-asylmottak-unge-menn-foeler-seg-utnyttet-av-norske-kvinner>
- Stranger, S. (2009). *Barsakh*. Oslo: Cappelen Damm.
- Stranger, S. (2014). *De som ikke finnes*. Oslo: Cappelen Damm.
- Teller, J. (2015). *Hvis det var krig i Norden*. Oslo: Arneberg.